

J
a
n

š
m
í
d

OŽIVENÉ KRÁSY VLASTI

Knihy Jana Šmída

3

PODPORUJTE NAKLADATELE
PŘÍMÝMI NÁKUPY
NA JEHO ESHOPU

knihy, CD, DVD
a unikátní digitální produkce
za nejlevnější ceny

www.eshop.carpe.cz

Děkujeme a vážíme si vaší přízně!

Jan Šmíd

Oživené krásy vlasti

Carpe diem
2017

Jan Šmíd

Oživené krásy vlasti

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla, a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout z portálu nebo v aplikaci. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření, je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace ani její část nesmí být publikována, uchovávána v rešeršním systému nebo přenášena jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu) bez předchozího souhlasu nakladatelství.

No part of this may be reproduced in any form or by any electronic or mechanical means including information storage and retrieval systems, without permission in writing from the author. The only exception is by a reviewer, who may quote short excerpts in a review.

© Jan Šmíd – dědicové c/o DILIA, 1972

© Carpe diem, 2017

www.carpe.cz

Made in Moravia, Czech Republic, EU

ISBN 978-80-7487-205-1 (pdf)

ISBN 978-80-7487-206-8 (epub)

ISBN 978-80-7487-207-5 (mobi)

O autorovi

Jan Šmíd (1921–2002) byl autorem humoristických a detektivních novel a historických románů. Pocházel z dělnické rodiny, jeho otec byl původně námořníkem. Vystudoval obchodní akademii, po maturitě pracoval jako účetní ve Velkokupeckém podniku bratří Vodičkových. Za nacistické okupace byl totálně nasazen v továrně Eta v Praze. Po roce 1945 pracoval jako grafik a účetní, v roce 1959 se stal redaktorem časopisu Svět motorů. V letech 1965–70 studoval Fakultu sociálních věd a publicistiky UK. Po obhájení diplomové práce byl před státnicemi vyloučen ze studia za články proti okupaci Československa. Státní závěrečné zkoušky vykonal dodatečně v roce 1971. V roce 1981 odešel Jan Šmíd do důchodu a od té doby se soustavně věnoval literatuře. V roce 1990 se stal předsedou české sekce AIEP (autorů detektivní a dobrodružné literatury).

V jeho díle vynikají tři okruhy: humoristické romány, historický cyklus a detektivní prózy. Všechna díla ukazují Šmídovu mnohostrannost, schopnost respektovat zákonitosti žánru, ale uchovat si rovněž svébytný rukopis v tak různých žánrových oblastech. Mezi nejznámější Šmídovy tituly patří trilogie *Čisté radosti mého života*, *Návrat čistých radostí* a *Údolí nejčistších radostí*.

*...pojedete-li někdy do Nizozemska,
nezdržujte se zbytečně prohlížením
obrovských pláten Franse Halse, na kterých
mistrovským způsobem zobrazil důstojníky
a jinou honoraci, ale zůstaňte, prosím vás,
celé odpoledne v krásné a dojemné budově,
již dobří haarlenští měšťané postavili
pro městské starce. A až budete sedět, ani
nedutajíce, ve dvou malých pokojích, v nichž
jsou nejlepší díla tohoto ohromného mistra,
uvidíte něco skoro zázračného.*

Hendrik Willem Van Loon

ÚVODEM

Také já vás zavádím do takových pokojů, kde je krása překvapivější a bezprostřednější a také tišší. Cesta za nimi je mnohdy podivuhodná, plná nečekaných dobrodružství, nenadálých poznání. Jméno Bedřich Bridel mně mnoho neříkalo. Věděl jsem, že to byl barokový básník, ale v paměti mně z dob studií žádný z jeho veršů neuvízl. Vydal jsem se po velice skromných stopách, které zanechal, jen váhavě a objevil jsem nejen básníka, ale i člověka s nesmírnou mravní silou, ušlechtilého, nezištného, obětavého. Znal jsem stejně s vámi Rybovu Vánoční mši, ale jak málo jsem znal jejího autora. Nebo jsem náhle shledal, že se moji hrdinové spolu setkali; ve skutečnosti, navštívili stejné místo, jeden o druhém psal, třetí bydlil v místě, které čtvrtý kdysi opustil, jiný ovlivnil svými myšlenkami opět dalšího. Václav Hanka zapůsobil na Karla Hynka Máchu, že (podle Sabiny) prohlásil: *Nic na světě se mi tak pevně nevštipilo v srdce a paměť jako píseň Na, ty naše slunce, Vyšehrade tvrd!* a žádná báseň mnou ještě tak mocně nepohnula. Po Hankově smrti napsal Jan Neruda, že jeho domovem, působištěm i zábavou byly

knihovní síně a archívy muzejní a že každý Čech znal ctihodnou jeho tvář. Starý pan Svoboda sloužil v roce 1860 v Ivančicích s otcem Alfonse Muchy, odstěhoval se do New Yorku a provdal dceru za houslistu Newyorské filharmonie Kovačříka, procházejícího z české rodiny ze Spillvillu ve státě Ohio. U něho bydlil za svého amerického pobytu Antonín Dvořák a u něho našel útočiště a kousek domova i Alfons Mucha. Bezmála celý Olymp s Afroditou, Héfaistem, Áreem, Hérrou, Athénou, Flórou si dali dostaveníčko v zámeckém parku v Jaroměřicích nad Rokytnou, aby si vyslechli naši první operu, Amor zaletěl z nástěnných fresk v Náměstí nad Oslavou do příběhu Philippiny Welserové a Ferdinanda Tyrolského, opět Hanka varuje Oldřichovu Boženu slovy své opery ...*dívko modrooká, nesedávej u potoka, dívčino modrooká, nesedávej tam* a jeho žežulka kuká v básních Karla Hynka Máchy a luna z Jaroslava je v Máji tak bledě jasná, jasně bledá.

Vybral jsem si své příběhy stejně náhodně jako postavy Vítězslava Nezvala „strhla zatáčka do jedné ulice“. Předkládám vám někdy delší, někdy kratší, někdy jenom docela kratičký úsek života svých postav, neboť tato knížečka není a ani nemůže být biografiemi. Zabírá jenom různě dlouhé časové úseky, ve kterých se dotkly na své životní pouti některého místa, možná docela nepatrného, hluboce ukrytého mezi Památkami s velkým P, jež každý zná, viděl je a navštívil nebo o nich alespoň slyšel. Je dávno zapomenuta pamětní deska Bedřicha Bridela, málokdo zná počápek hřbitůvek, se kterým byl tak tragicky spjat Jan Neruda. Až budete číst jméno Petr Brandl, zavede vás paměť k jeho vrcholným dílům do zšeřelých chámů nebo k jeho vlastní podobizně do Národní galérie, já vás povedu k obrazu, o kterém jste možná nikdy neslyšeli.

Je to výběr skutečně velice subjektivní. Ale jinak vybírat nelze. Chodil jsem kolem památníků naší historie právě tak jako vy a nyní vám předkládám svůj výběr právě těch, které mne zaujaly natolik, že jsem se nechal *strhnout do jedné ulice*, zatímco vy jste zabočili o ulici dál. Možná jsem se někde zmýlil a jistě

byste mně mohli vytknout, že jsem – kupříkladu u K. H. Máchy nebo u V. Hanky – nepoužil všech dostupných materiálů. Jsou jich stovky, tisíce. Já použil jenom některé, ty jež mají vztah k onomu vybranému úseku života, k oné době, ve které vznikala jejich díla, a více jenom si všímal atmosféry, která je obklopuje. Ta samozřejmě nepůsobí na každého stejně, a proto vám řeknu jenom nejnutnější a zanechám vás samotné. Jen ještě maličkost. Nenechte se ve svém prožitku nikým ovlivnit. Díváte-li se na krajinu, obraz, posloucháte-li hudbu, tyčí-li se nad vámi římsy či arkády, stojíte-li před opracovaným kamenem, nad jehož tvary se vám tají dech, nic nedbejte na to, že někdo jiný říká – byť by to byl kdokoliv – že je to špatné. A říká-li vám – kdokoliv – že právě tohle je pravé umění, a vám se ty barvy, formy, slova básně, opracovaný mramor nelíbí, pak odejděte.

Nedejte ani na tuto knížku. Ne – dejte na ni, ale jenom potud, že se půjdete podívat na místa, která vám nabízím. A že si v ní přečtete to málo o člověku, který se vymkl době a šel sám vpřed (jako Karel Hynek Mácha), který zůstal za ní (jako Alfons Mucha), který šel s ní (jako Jakub Jan Ryba), o době, ze které vznikl nový sloh.

Ostatní již pocítíte sami.

*Sevřela srdce předtucha,
jak když se zmije stočí,
je mně, jak smrt by hleděla
z Tvých – ach, tak krásných očí.
Nechť však mně láska ustele
předčasně na hřbitově –
musíš, když již ne na prsou,
kvést aspoň na mém rově.*

Jan Neruda

NEJVĚTŠÍ LÁSKA JEHO ŽIVOTA

Jsou velikáni, o jejichž milostném životě se mluví zcela nepokrytě, neboť vstoupili ve stav manželský, žili spořádaným životem rodinným a ke druhému pohlaví se chovali vždy zdvořile, popřípadě i roztomile, leč v každém případě korektně. Potom ti, o jejichž milostném životě se mlčí. Naopak jsou zase takoví, o jejich milostném životě se píše, popřípadě o něm píší oni sami, jako kupříkladu Guy de Maupassant či Giovanni Giacomo Casanova. Životy dalších byly bohaté, plné smyslných dobrodružství a erotických zážitků, jež jim byly inspirací a pronikly do jejich obrazů, básní, novel, románů, písní, do celoživotní tvorby. Jen málokterý z nich vyvázl z těchto avantýr tak úplně bez šrámu a mnohý si jenom přikládal další a další milostné vztahy jako léčivé obklady na nikdy nezhojenou ránu. I když ji nemohl zahladit, alespoň pod obvazy nebyla vidět její hloubka.

Jsou ovšem také takoví, o kterých co psát prostě nebylo. Jejich tvorba byla odlehlá erotickým vášním a prostá vši smyslnosti, stali se národními hrdiny a z jejich života proniklo do biografické literatury jenom to, co mohlo být příkladem pro dívky a chlapce z padesátých let minulého století. Ponechme stranou, nakolik máme právo tuto svatozář potřhat (nakolik k tomu máme také dostatek hodnověrných dokladů), a vyberme si k našemu dnešnímu

vyprávění muže, o němž řekl Přemysl Pražák, *že vůbec neměl mnoho štěstí v životě, ale nejméně ho měl v životě citovém* – Jana Nerudu.

Pomník s nápisem „Naší Rézince“ na počápešském hřbitůvku, pod nímž Terezie Marie od osmnácti let čeká na svoji velkou lásku

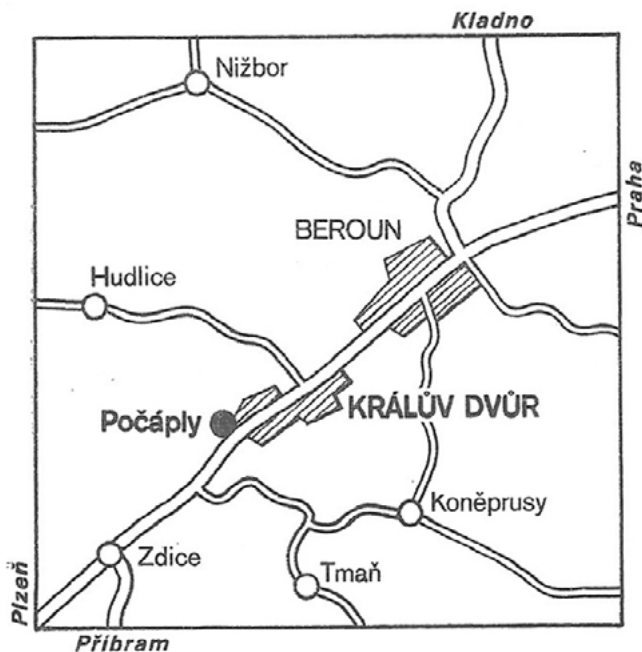
Myslím, že Přemysl Pražák neměl tak docela pravdu. Citový život Jana Nerudy byl neobyčejně bohatý, neustále se vyvíjel, neustále nalézal nové a nové podněty, nikdy neustrnul natolik (nebo možná nedostoupil takové výše), aby zůstal při jednom objektu, při jedné ženě.

Snad to byla...

Jan Neruda měl – snad mnoho, snad málo – prostě několik lásek, jež známe více méně podrobně z literatury: Annu Holinovou, Karolínu Světlou, Annu Tichou, Lídu Schmidtovou, Boženu Vlachovou. Jména podivuhodných vlastních osudů, jména, která většinou známe jenom proto, že po určitou část svého bytí zaplňovaly život Jana Nerudy. Na počátku našeho vyprávění

měl za sebou již lásku k Anně Holinové a jeho city ke Karolíně Světlé procházely zenitem. Bylo mu dvacet osm let.

Terezii Marii Macháčkové bylo patnáct.

Osud jí určil kratičký život, ale veliké poslání. Stala se největší láskou Jana Nerudy, láskou, na kterou nikdy nezapomněl. Byl z dvojčat, dcer poslance českého sněmu Josefa Macháčka, u jehož stolu Bedřich Smetana *už leta bůhví kolik tak vesele a rozmanitě se nebavil*. Téhož Macháčka, který v r. 1860 spolu s Ladislavem Riegreem předložil císaři známé memorandum, zdůrazňující politické a kulturní požadavky českého národa. Podle Nerudova vyjádření byla ta rodina *elegantní reprezentací našeho češství*. Můžeme říci, že to bylo výstižné přirovnání, protože Josef Macháček vlastnil cukrovar ve Zdicích, a tak na tu eleganci měl dost peněz. Z manželství s Marií Sklenářovou (to jméno je velice důležité, neboť měla bratra Josefa, který se stal

manželem herečky Otýlie Sklenářové-Malé, a ta jednak umožnila Terezii Marii vstup na jeviště a jednak si jejím prostřednictvím mohl Neruda s dotyčnou slečnou Macháčkovou dopisovat a snad se i setkat) se jim narodilo celkem 10 dětí, z nichž první byla dvojčata – drobné a nepříliš zdravé holčičky. Jména dostaly po své mamince a babičce – Marie Terezie a Terezie Marie a byli si až neuvěřitelně podobné. Tak, že sám Neruda byl na rozpacích a rozeznával je nikoliv očima, ale srdcem. Terezii Marii o tom poslal půvabnou báseň, která končí verši:

*Dvě v jedné hodině nám zrodily se děvy –
dvě? či jedna to? – to zrak můj dlouho neví
a srdce dlouho tuší, až ret bledna
v bojácném zapěl sobě šepotání:
Jste obě stejny – avšak jsi ty jedny
mně milejší o celé milování!!*

Celý kratičkový život Terezie Marie jako by měl jednom jediný význam – stát se silnou, trvalou inspirací jednoho z našich největších básníků. Výstižně o tom píše Přemysl Pražák: *Pro celkový svůj ráz mohla by tato láska být jen epizodou, a přece byla zážitkem tak hlubokým a silným, že svými důsledky poznamenala Nerudu skutečně na celý život. Necelý rok byl určen za časový rámeček jejího rozhoření a i tato krátká doba skrývá v sobě jen drobné útržky písemného styku milenců, kteří se k sobě nepřiblížili jinak než neviditelnými vlákny citové příbuznosti a vroucí náklonností srdcí. Tato skutečnost dodnes zvláště dojmá a právě nenaplnění lásky Nerudovy a Rézinčiny, lásky, která pro oba zůstala jen krásným snem, v jehož snění Rézinka zemřela a Jan se z něho probudil v trvalou citovou poušť, povznáší ji na něco nadčasově tklivého a živého.*“

Přitom měla Terezie Marie v rukou karty téměř bez trumfů. Na slavnosti svěcení prvního sokolského praporu, díla Josefa Mánesa, byla i Karolína Světlá. O ní píše Albert Pražák, že to byla *krásná žena vzácného ducha* a Přemysl Pražák již trochu

opatrněji, že byla *plné, vznosné postavy, výrazných očí a ušlechtilého vystoupení*. O Terezii Marii Macháčkové píše shodně, že byla blondýnka s rozkošným úsměvem, křehká jako jarní květina a že měla tvář plnou mladistvého půvabu a zasněné krásy, vroubenou dojata prokvétajícími vlasy a zářícíma, velkýma, hluboce modrýma a omamujícíma očima. Porovnáme-li oba popisy se zachovanými podobiznami, pak musíme doznat, že popis Terezie Marie se daleko více kryje se skutečností než u Karolíny Světlé. A to samozřejmě nebereme v zájmu objektivnosti na potaz popis Terezie Marie od Nerudy, který v ní viděl *vtělenou všechnu jarní svěžest, všechnu spanilost i ospalost poupěte, růžové červánky ranní na tvářích, bělomodré jitro na spánkách a vlhkou rosu v lesknoucích se očích*.

Jan Neruda a Terezie Marie Macháčková v době, kdy si byli navzájem velice blízcí

Terezie Marie byla skutečně krásná, jak jenom může být krásná sedmnáctiletá dívka s pravidelnými rysy obličeje, zádumčivýma, trochu snícíma očima, s plnými rty, dívka poprvé zamilovaná a myslící na svoji lásku. Bydlila střídavě v Kounicovském paláci v Praze a v záměčku v Králově Dvoře za Berounem.

První kartu vynesla šťastně právě svou krásou a nevinným půvabem mládí. V roce třístého výročí narození Williama Shakespeara uspořádala kulturní Praha velké oslavy, jejichž vyvrcho- lením byl slavnostní průvod postav jeho dramát. Když přišly na jeviště představitelky Sebastiána a Violy z Večera tříkrálového, vypuklo v divadle největší nadšení. Otýlie Sklenářová-Malá zachytila výrok ředitele divadla Thomého: „*Kdyby tato dvojčata znal Shakespeare, pak by pochopil, proč napsal Večer tříkrálový.*“ Jan Neruda ji tam spatřil opět po dvou letech. V patnácti mu připadala jako krásná dívka, v sedmnácti rovněž. Ale přece byl mezi tím velký rozdíl. Neruda si jej samozřejmě povšiml, a jestliže její půvab zaznamenal před dvěma lety na národní slavnosti v Apollu víceméně neosobně, nyní prudce vzplál.

Macháčkovi žili bohatým společenským životem, a kromě jiného byli i pravidelnými návštěvníky divadla, kde měli pronajatá místa. Do divadla chodil i Jan Neruda a s každým pohledem do lóže č. 8 si uvědomoval, že svět přece jenom není takovou pouští, za jakou jej po rozloučení s Karolínou Světlou považoval. Jeho životopisci líčí, jak se mu srdce vždy rozbušilo při pohledu na jednu ze sester – Terezii Marii. Nevím, jak ji na tu dálku mohl poznat, vždyť postával v přízemí a ony kromě toho, že si byly tak úžasně podobné, se ještě ke všemu úplně stejně odívaly, ale prosím, láska je všemocná. Snad to bylo opravdu to *o celé milování víc*, které mu umožnilo bezpečnou identifikaci.

Neruda byl v té době sice již uznávaný žurnalista, básník, povídkář i fejetonista, ale jeho bohatství stále zůstávalo spíše v duševní sféře a pro Terezii Marii by tak říkajíc žádnou partií nebyl. Ani v nejmenším nepochybuji, že by tato skutečnost nevadila jí, ale co páni rodičové? Josef Macháček pocházel sice rovněž z tzv. malých poměrů (byl z chalupnické rodiny z Radotína) a vypracoval se skutečně jenom vlastní pílí, houževnatostí a v neposlední řadě i nadáním k význačnému společenskému i politickému postavení. Ono ani ten zmíněný cukrovar nebylo tehdy snadné založit a vést. Ale dokázal to, zakoupil si k němu ještě zámeček v Králově Dvoře a sám

Vchod do zámku v Králově Dvoře

Bedřich Smetana se o něm zmiňuje jako o velkostatkáři. Abychom k němu byli spravedliví, svoje úsilí věnoval stejným dílem vydělávání peněz i české věci, zatímco Neruda se věnoval pouze české věci a literatuře, což se tehdy příliš s vyděláváním peněz sloučit nedalo. Kromě toho Josef Macháček byl, jak ani jinak nebylo možné, konzervativní staroček, zatímco Neruda tehdy ještě nadšený mladoček. Ale láska si našla cestu. Vždyť náš básník byl i divadelním referentem, a tak měl po-

chopitelně volný přístup jak k Otýlii Malé, tak i k divadelnímu tajemníkovi Josefovi Sklenářovi. A ti byli, jak jsme si již řekli, blízkými příbuznými Macháčkových. Oba se tedy stali prostředníky, tím spíše, že pohledy Terezie Marie se častěji a častěji zachycovaly na tehdy ještě jak takž štíhlé postavě němého literáta.

Byla to láska až neskutečně krásná, láska, o jaké čteme v románech z minulých století, láska, která dnes již dávno nemá společenské podmínky. Čímž samozřejmě neříkám, že je to jenom škoda. Jejich hluboký a oboustranně vřelý cit nevznikl ze společně tráveného života, z onoho období duševního i tělesného poznávání, z období vášně, období, kdy byt' i jen krátká nepřítomnost jednoho ochromuje myšlenkovou potenci druhého na jediné – čekání.

Terezie Marie se s Janem setkala snad dvakrát, třikrát, a ještě ni to nemůžeme tvrdit s naprostou jistotou. Víme, že to mělo být na plesu Národní besedy v Konviktě, ale na něj přišla jenom Marie Terezie, zatímco její sestra zůstala nemocná doma. Ples byl uspořádán 6. února 1865 a toto datum je i názvem básně, ve které Neruda líčí, jak *po nábřeží chodil bled a tich | mé oko klížil chladný, ostrý sníh | nejkrásnější to měla býti pro mne noc | v ní vrcholiti mělo moje žití celé...* Snad se setkali na šibřinkách Sokola pražského o tři týdny později, na nichž Terezie Marie byla, snad se setkali na jaře téhož roku na Vyšehradě a pravděpodobně ji doprovázel na nádraží (spolu se Sklenářovými), když odjížděla pozdě na jaře do Králova Dvora. Svědčí o tom dopis Josefa Sklenáře ze 14. května 1865, ale Neruda sám se o tom ve svých dopisech nikde nezmiňuje. Možná proto, aby při případném „prozrazení“ neuvedl Sklenářovy do rozpaků. Ale zmiňuje se o jejích dopisech, *libá řády, které mu napsala*, dostává od ní fotografie, na které pravděpodobně lpí její vyžádaný polibek na čele a na ústech, který jistě svými rty nesčetněkrát sejmul, jediný polibek, který si mohli vyměnit, píše na překrásné, Terezií Marií vlastnoručně vyšívané mapě na psací stůl a posílá jí dopisy i básně.

Pročítám je trochu s ostychem

Stojí výš než básně. Jsou plny citu, který je vyjádřen s velkou uvolněnou fantazií, jakou dovedl vzbudit jen opravdový cit. Jsou hlubší a opravdovější a nikde nemají ekvivalenty takových míst, jako například verše *jdi – jdi, mé drahé děvčátko | a ulev svému tělu | pusť slunce v svoje srdéčko | a klad' si rosu k čelu!*

Terezie Marie odjela v polovině května 1865 z Prahy a již se do ní nikdy nevrátila. Prožila klidné léto na záměčku v Králově Dvoře, léto, kdy chodila rozkvetlou zahradou naplněnou vůní života, bzukotem včel, barvami žhoucího července, dostávala dopisy, čítávala je znovu a znovu a toužila po Janovi. Nikdo se nikdy nedozví: tušila přicházející smrt, věděla, že Neruda už nikdy nespátří? Srovnáme-li obě fotografie, které si mezi sebou vyměnili, mohli bychom při necitlivém posouzení snadno dojít k názoru, že to byl pár dosti nerovný – i fyzicky. Mladičká, krásná, zasněná dívka a trochu požívačná tvář s mohutnou bradkou a knírem a již ustupujícími vlasy zralého muže. Ale vzpomeňme si na Pabla Casalse nebo Johanna Wolfganga Goetha s jeho Theodorou Ulrikou Sophií von Levetzow a znovu si přečtíme Nerudovy dopisy. I tady jistě zapůsobil prudký a hluboký cit, který vyjádřil orpavdý mistr pera, a v nich se dojista ztratil zdánlivý nesoulad s vyvolaným citem Terezie Marie.

Byla zamilovaná.

Prudce, opravdově zamilovaná. Dopisy oplácela; Neruda se o nich zmiňuje, ale ze všech se zachoval jenom jediný koncept. Léto pomalu přecházelo. Terezie Marie vzpomínala a snila, ale zákeřná nemoc nemilosrdně postupovala. Blížil se podzim. Janovy dopisy v ní vyvolávaly takový pohnutí, že se pak vždy její zdravotní stav zhoršoval. Ošetřující lékař doporučil korespondenci přerušit.

Z těžké oblohy se snášel déšť. Cesty na zahradě oblékal vítr do prvních listů, celý kraj poznenáhlu měnil barvu. Stačila ještě Otýlie Malá zazpívat umírající Terezii Marii Nerudův kuplet Oněginského, zhudebněný operním pěvcem a hudebním skladatelem Josefem Lvem *Tvůj život, ranní budítka | můj je již zvon poslední | tvá láska – první láska je | a má je již poslední?*

Přechází říjen, den za dnem, až se zastaví u devítky.

Ted' jsme ve Dvoře Králové u Berouna my. Procházíme zámečkem a jeho zahradou, na které věru není už docela nic poetického. Škoda. Tam po té trati jel mladý Jan Neruda s Otýlíí Sklenářovou-Malou do Plzně. Údajně proto, aby byl přítomen jejímu pohostinskému vystoupení, ve skutečnosti jedině proto, že cesta vedla Královým Dvorem a že chtěl Terezii Marii spatřit alespoň z okna železničního vagónu. Při cestě tam viděl prý jenom zahradu *zesmutnělou ve špatném počasí* a při cestě zpět *v záři slunce, ale prázdnou*. Ale na tomto místě spočinuly jeho dychtivé zraky a tudy se skutečně procházela v záři červencového a snad ještě i srpnového slunce Terezie Marie a snila o své velké, jedině, tragické lásce.

Na počápekelský hřbitůvek je to odtud jenom kousek. Je rozložen kolem kostelíka na kopci a přitahuje pohledy zdaleka. Tady stával lovecký hrádek Přemyslovců, tady zemřel v roce 1253 král Václav I. a 12. října 1865 - hled, kalendář se opět odvíjí, den po dni, jak to, že se navždy nezastavil? – tudy krácel smutný průvod. Terezie Marie byla prý krásná i ve smrti. Svatební roucho, které jí život odepřel, jí oblékli do rakve. Byla vystavena v sále zámku na katafalku pokrytém šarlatovým sukem. U rakve držel čestnou stráž Jindřich Fügner. Na hřbitůvku, někde až docela vzadu, stranou všech smutečních hostů, stál Jan Neruda a loučil se.

S milenkou i láskou.

Přes všechny další ženy, které prošly jeho životem, šel až do jeho konce sám. Terezie Marie byla jeho největší láskou, jak ji nemiloval už nikdy. Nechci být vůbec cynický, zvláště ne v tuto chvíli, kdy na počápekelském hřbitůvku stojím s vámi a kdy na mě teple dopadá slunce a kolem bzučí včely jako tenkrát, když Terezie Marie snila o lásce tolik konkrétní, tolik blízké, tolik ztracené, ale jistě vyvstává otázka, co by se bylo stalo, kdyby jejich láska měla volný průběh. Kdyby Terezie Marie zůstala a Neruda měl volný přístup do domu, jako ho měl kdysi k Holinům, kdyby se stal uznaným nápadníkem, ženichem, možná i chotěm? Došlo by vůbec k tomu? Kdo ví? Její smrt mu ji zanechala s trvalou představou největší a nejideálnější lásky.

Ignát Herrmann nám vypráví, jak 13. srpna 1891 platil matčin hrob na dalších sedm let. Sám již velmi špatně chodil. To bydlil ve Vladislavské ulici. Podle poslední kvitance na 10 zlatých 52 krejcarů, *kteříž pan Jan Neruda, spisovatel, co poplatek za ponechání hrobu Barbory Nerudové na prvním košířském hřbitově v oddělení V., číslo řadové 160 zaplatil*, měl čas až do konce roku, ale Jan Neruda spěchal. Ignát Herrmann zaplatil hrob na dalších 10 let a Neruda byl moc ráda. „*Tedy na deset roků mám zase po starosti.*“

Po deseti dnech již nežil.

Kdysi napsal s myšlenkou na Karolínu Světlou tyto verše: *Ó, moje slunko tmavé | rci, zdaž chceš býti v nočních tmách | mně světlo jasně žhavé?* Arne Novák napsal, že pohled, jímž Karolína Světlá ze svého zeleného vězení na Karlově náměstí téměř třicet let po jejich rozchodu poklonila se pohřebnímu průvodu Nerudovu, byl hrdě a tragicky mlčenlivý. Neruda věnoval také své studentské lásce Anně Holinové i tyto verše: *Jako první hocha snové | jako první pršky rána | jako první lásky chvíle | kvetou jarní fialinky | tichých luhů první dech.* Holinová opustila v podvečer svůj domov na Kampě s kytičkou smutečních fial, by je vhodila otevřeným oknem do domu, ve kterém Jan Neruda zemřel. Albert Pražák vypráví, že přítomný Heyduk dobře poznal, od koho jsou, a položil je na Nerudovu rakev jako její poslední pozdrav.

Ted' ho očekávala Terezie Marie.

Kanovník Šule napsal rodičům Macháčkovým jímavý dopis, končící ujištěním, že „*Terezie Marie, předčasně uvadlá růže, vykvete v nebeském ráji nádherněji, než mohla vykvést na této zemi, a že tedy jest ještě naděje, aby ji jednou znovu a krásněji uviděl ten, kdo ji měl rád.*“

Jsou chvíle, kdy jim oběma moc a moc přeji, aby měl pravdu. Tahle je jednou z nich.

Casals Pablo (1876-1973) – světově proslulý španělský violoncellový virtuos; žil v emigraci

Casanova Giovanni Giacono (1725-98) – známý italský dobrodruh, příslušník zednářské lóže, proslulý zejména svým útekem z „olověných komor“

(vězení benátské státní inkvizice), svědce mnoha žen. Závažná jsou jeho historická díla, nejznámější jsou však Paměti

Herrmann Ignát (1854-1935) – spisovatel, redaktor Národních listů. Látkou téměř celého jeho díla se stalo prostředí Prahy a lidové vrstvy jejich předměstí
Holinová Anna – Neruda se s ní seznámil v r. 1852, byla jeho první láskou. Docházel do její rodiny, byl „přijat za nápadníka“, ale po deseti letech se s ní rozešel. Holinová se nikdy nevdala

Maupassant Guy de (1850-93) – prozaik, dramatik, žurnalista, soudně stíhán pro eroticky emotivní verše

Pražák Albert (1880-1956) – literární historik, profesor české a slovenské literatury na Univerzitě Karlově v Praze

Schmidtová Lidunka – seznámila se s Nerudou u Karolíny Světlé; jejich vztah nebyl hluboký, neboť v té době byl Neruda příliš zaujat hostitelkou, a tak byla spíše jen maskou jejich vztahu

Sklenářová-Malá Otýlie (1844-1912) – herečka (členka Národního divadla), profesorka pražské konzervatoře

Světlá Karolína – s Nerudou se úzce stýkala od r. 1861. Vztah trval necelý rok. Její manžel (prof Mužák) si náhodou přečetl jejich vzájemnou korespondenci, odmítl rozchod a spokojil se slibem, že veškeré styky s Nerudou manželka přeruší

Tichá Anička – seznámila se s Nerudou až koncem roku 1877, ačkoliv byl jejím strýcem a o 22 let starší. Přes oboustrannou opravnou náklonnost nakonec z eventuálního sňatku pro velký věkový rozdíl v srpnu 1880 sešlo

Večer tříkrálový – veselohra Williama Shakespeara, ve které vystupují dvojčata Sebastián a Viola

Vlachová Božena – seznámila se s Nerudou v lednu 1887. Upoutala ho zprvu hlavně podobou s Aničkou Tichou. Byla o 33 let mladší než on, tentokrát byl však vytrvalejší a zdá se, že se skutečně zamýšlel oženit. Nikdo z jeho okolí, včetně rodiny nevěsty, tím nebyli nijak nadšeni, přesto by k tomu s největší pravděpodobností došlo, ale Neruda si zlomil nohu a zranění mělo trvalé následky.

Další zajímavosti v místě a nejbližším okolí:

Královův Dvůr – dřevěná zvonice z r. 1905; *Karlštejn* – významný hrad ze 14. století, gotické malby, kaple sv. Kříže, vykládaná drahými kameny, cyklus obrazů Mistra Theodorika; *Koněpruské jeskyně* – bohatá krápníková výzdoba, dílna penězokazů z l. 1460-70; *Křivoklát* – významný královský hrad, pozdně gotické plastiky a malby; *Nižbor* – raně gotický královský hrad; *Točnick* – zřícenina gotického hradu; *Žebrák* – zřícenina raně gotického hradu.

*Už nikdy není mír na nebesích,
neboť aeroplány tvrdě narážejí na orly
a teď, když radiogramy
píší hieroglyfy do vzduchu,
ani malý kos si nemůže vylétnout,
aby nebyl popraven elektrinou.*

Norman Macleod

ZDE JE MŮJ DOMOV

Někdy se životní dráhy dvou lidí, z nichž každý se proslavil něčím jiným, diametrálně odlišným, náhle střetávají. Třeba jenom na malý okamžik. Možná se pozdraví, snad se jenom usmějí, možná na sebe pohlédnou – a dost. Nebo ještě méně. Možná jenom náhodně vstoupí do stejného prostoru, ohraničeného zdí, sluncem, jásotem či ostnatým drátem. Jediné setkání. Zmizí na něj vzpomínka beze stopy, anebo...?

„Jsem doma“ – autograf Bohuslava Martinů v železném mřížce vchodu do světničky, kde strávil prvních 12 let života

Dne 21. května 1927 přistálo ve 22 hodin 22 minut na pařížském letišti Le Bourget letadlo Ryan NYP, nazvané Spirit of Saint Louis. Ještě po čtyřiceti letech píše historikové, že na kolech podvozku se smísil prach newyorského letiště Roosevelt-Field s prachem letiště pařížského. Stroj právě ukončil cestu, která znamenala počátek nové epochy ve vývoji světového letectví – přímý let z New Yorku do Paříže. Očekávalo jej 200 000 diváků. Mezi nimi byl i sedmatřicetiletý komponista z Čech.

Polička leží ve výši 555 m nad mořem v údolí Bílého potočka, na Českomoravské vrchovině. Ze všech stran je obklopena vysokými, táhlými horskými hřbety. Byla založena v roce 1265 jako královské město. Na počátku 14. století se stala věnným městem a byla připsána Elišce Rejčce zástavou za nevyplacené věno. Jak už tak v naší historii bývá zvykem, i ona byla sem tam obsazena nějakým vojskem. V roce 1421 husity a ještě v téže roce uherskými žoldnéři. Podle kroniky Vavřince z Březové ti druzí téměř všechny její obyvatele vyhladili. Potom bylo zase dobře, v Poličce vzkvétalo plátenictví, soukenictví a obchod, měšťané město vydláždili a založili hned dva pivovary. V letech 1853 až 1865 byl postaven novogotický kostel sv. Jakuba podle plánů Antonína Vacha a stavbu na místě gotického kostela z přelomu 13. a 14. století realizoval František Schmoranz. Halové trojlodí s polygonálním závěrem zaklenul křížem, empory umístil do bočních lodí a postavil průčelní věž. Josef V. Helich namaloval pro hlavní i boční oltáře některé obrazy, Václav Levý vytvořil plastiku sv. Jakuba. Věž si samozřejmě žádala povězného, který by na ní držel ve dne v noci hlídku proti ohni, natahoval věžní hodiny, dbal o jejich správný chod a bítí a zvonil klekání.

Stal se jím Ferdinand Martinů.

Za plnění zmíněných povinností dostával z obecní pokladny ročně 150 zlatých, z místních důchodů města uvnitř hradeb pak osm metrů tvrdého dříví na topení, 20 zlatých jako příspěvek na světlo a dalších 12 zlatých za zvonění klekání. Protože bychom si jen těžko mohli představit, jak mnoho nebo málo peněz

to bylo, musíme se orientovat faktem, že i nahoře ve věži musil Ferdinand Martinů dále provozovat svoji živnost – ševcovství. Ačkoliv si dobře nedovedu představit, jak mu tam chodili po těch 193 schodech zákazníci na míru či zkoušku.

Na hasičský kalendář, na který si poznamenával termíny pro dodání bot a další běžné denní i rodinné záležitosti, si ke konci roku 1890 zapsal: „8. prosince nám přinesla vrána hošíčka klučáčka, křtěnej byl 14. prosince Bohuslav Jan.“ V rubrice „místo narození“ je v matrice zápis „na věži kostelní“. „Bylo to na slavný den Panny Marie, právě když zvonily všemi zvony,“ vzpomínala matka Karolína Martinů ještě na jaře v roce 1940. Porodní bába prý řekla: *Bude to slavný muž; vítají ho velkým zvoněním.*“

Možná, že právě tak vyzváněly zvony 4. února 1902 nad Detroitem ve státě USA Michigaonu. Tehdy se švédskému přistěhovačci, původním jménem Ole Mansonovi, narodil syn – Charles A. Lindbergh. Vyrůstal v Minnesotě, na farmě na západním břehu Mississippi, dvě míle jižně od Little Falls, kde byl jeho otec právníkem. Letadlo spatřil poprvé ve svých deseti letech. Stal se pilotem armádního letectva a později civilním pilotem na lince Chicago – Saint Louis. Až do roku 1932 držel světový rekord v počtu seskoků padákem; seskočil čtyřikrát (byly to všem seskoky nucené). Chicago je od Saint Louis vzdáleno 364 km. Neobstojí tedy příliš tvrzení, že pro svůj pozdější životní výkon získal na této trati *neocenitelné zkušenosti pro dálkové lety, trpělivost při dlouhých přeletech a schopnost navigace v noci podle soudobých přístrojů*, ale přece jenom létal a létal.

Když Bohuslav Martinů začal chodit do školy, byl tak slabý, že ho musili po schodech snášet i vynášet. Od šesti let se učil hrát na housle u krejčího Josefa Černovského. Víme, že virtuosem se nikdy nestal, tak si jenom stručně připomeneme, že jako šestnáctiletý plachý a zamlklý student přijel do Prahy s dřevěným kufříkem a rancem barevných peřin. Od rodičů dostával měsíční apanáž sedm zlatých. Na konzervatoři byl přijat do houslového

oddělení profesora Suchého (žáka Otakara Ševčíka), což bylo pro něj jistě vyznamenání. Příliš si ho však nevážil, a tak byl po dvou letech trvale špatného prospěchu přidělen jako slabší žák k profesorovi Jindřichu Bastařovi. Koncem školního roku nebyl klasifikován a přestoupil na varhanní oddělení. Zde studoval se stejnou pílí, a tak byl 4. června 1910 vyloučen – jak si můžeme přečíst v hlavním katalogu konzervatoře v Praze – „pro nenapravitelnou nedbalost“.

Přitom již od šestnácti let komponoval a svoji první skladbu, smyčcový kvartet, složil dokonce již v deseti letech. V kompozici byl samouk a zpočátku skládal bez jakýchkoli technických znalostí. Housle vzal naposledy do rukou 14. října 1923, kdy zahrál tatínkovi na pohřbu Ernstovu Elegii. Hned potom je prodal a odejel na tři měsíce (Na tu dobu dostal stipendium) do Paříže.

Zůstal tam sedmnáct let.

Studoval partitury, učil se odposloucháváním koncertů a operních představení. Vstřebával podněty soudobé evropské hudby (zejména Igora Stravinského) a postupně nalézal sám sebe. Stalo se to, co se před ním i po něm přihodilo snad všem velkým českým umělcům žijícím delší čas v cizině. Krásně to říká hudební publicista Miloš Šafránek, který byl ve službách ministerstva zahraničních věcí na vyslanectví ČSR v Paříži v letech 1927-38 a v této době se s Bohuslavem Martinů úzce stýkal: *V Paříži, což působí na první pohled paradoxně, osvěžil a posílil Martinů své dílo prostým lidským citem a českými složkami. Neslevil přitom nic ze svého ryzího češství, které zasadil do rámce světové kultury. To, co nám zní jako česká melodie, dojmá cizince jako cosi úžasně lidského a krásného.* Martinů prostě v Paříži upevnil svůj skladatelský projev, navázal novým způsobem na tradici české hudby a zároveň jej pevně zasadil do světové hudební kultury.

Jeho pobyt v Paříži nebyl nepřetržitý. Zajel domů a v Poličce napsal skladbu, která v zásadě znamenala rozchod s impresionismem. Nazval ji Half-time.

A potom přišlo jaro roku 1927.

Bohuslav Martinů byl jedním z dvou set tisíc diváků, kteří očekávali Lindberghův přilet. Když konečně přistál, strhla se nepopsatelná vřava. Lidé prolomili kordony policistů a zaplavili přistávací plochu a pořadatelům se tak tak podařilo ukrýt pilota v hangáru. Vypráví se, že on sám si strhl přilbu z hlavy a hodil ji do řad diváků jako herečka růži od neznámého ctitele a nešťastník, který ji ukořistil a byl pak pokládán za úspěšného letce, skončil, téměř umačkán nadšenými diváky, v nemocnici.

Novogotický kostel sv. Jakuba v Poličce, v jehož průčelní věži se 8. prosince 1890 narodil pověznému Ferdinandu Martinů syn Bohuslav Jan

Napsal-li jsem, že se strhla nepopsatelná vřava, tedy jsem se mýlil. Dokázal ji popsat, ovšem svým nejvlastnějším způsobem, Bohuslav Martinů. Ovšem, tady musíme odolat pokušení a napsat, že ji ve své fantazii tak velkolepě popsal ještě před příletem Lindbergha do Paříže a že pod tímto dojmem mu ji pouze věnoval. Skladba, tak neobyčejně věrně vystihující počátek této květnové noci, se jmenovala *La Bagarre* (Vřava).

Také Lindberghův let byl zcela mimořádným výkonem. Předcházelo mu několik pokusů. Již před osmi lety, v květnu 1919, se vydala na etapovou cestu z USA do Evropy skupina létajících člunů Curtiss. Stroj pilotovaný poručíkem Readem skutečně dosáhl Azor, Lisabonu a dolétl až do britského Plymouthu. V červnu téhož roku překlenuli Atlantik mezi Novým Foundlandem a Irskem Britové Alcock a Brown na letounu Vickers Vimy. Anglický list *Daily Mail* vypsál cenu 250 000 franků za přelet Atlantiku a vzápětí a to byla vyhlášena Orteigova cena 25 000 dolarů za přímé vzdušné spojení mezi New Yorkem a Paříží. Rok 1927 znamenal určitý přelom. Letectví vyspělo natolik, že odvážlivci mohli nastoupit do útoku na dosud nezdolanou bariéru. Přes pečlivé přípravy však docházelo k tragédiím. Američané Davis a Fster uhořeli v dubnu krátce po startu, 8. května vzletli Francouzi Nungesser a Coli na strji typu Levasseur nazvaném *L'Oiseau blanc* z Le Bourgetu k americkým břehům a podvozek, který po startu odhodili, zůstal po nich jedinou památkou. Na počátku roku 1927 navštívil představitele firmy Ryan Airlines v San Diegu mladý dopravní pilos Charles Lindbergh. Byla to firma, jejíž hornokřídle jednoplošníky M 2 se neobyčejně osvědčily. Setkal se s porozuměním a šéfkonstrukér Donald Hall se ujal přípravy letounu pro transatlantický přelet. Nejprve bylo třeba zajistit dostatečnou zásobu paliva. Vyplnil tedy nádrží celý prostor pod křídlem a pilot se musel přestěhovat až za nádrže, takže neměl přímý výhled dopředu. Rozpětí křídel zvětšil o tři metry. Letoun označili podle iniciál měst, která měl spojit: NYP. Dva měsíce po zadání objednávky byl hotov a Lindbergh s ním 10. května odlétl ze San Diego do New Yorku.

Nevím, kdo z vás slyšel skladbu *La Bagarre*. Bohuslav Martinů o ní sám říká, že je nabitá atmosférou pohybu, elánu, vřavy, návalu. Že je to pohyb velkých mas v nekontrolovatelném, násilném běhu. Věnoval ji památce Lindberghova přistání na Le Bourget, což odpovídalo jeho imaginaci a vyjadřovalo jasně její účel a vývoj. Již v *Half-timu*, symfonickém rondu, zpodobnil napětí diváků při fotbalu. *La Bagarre* je vlastně obdobný syžet, ale znásobený a přenesený na ulici. Je to bulvár, stadión, masa, množství, které je v deliriu a oblečené jako jediné tělo. Je to chaos, v němž panují všechny pocity nadšení, boje, radosti, smutku, údivu. Je to chaos ovládnutý společným citem, neviditelným svazkem, který tlačí všechno kupředu, který hněte množství masy do jediného prvku, plného neočekávaných, nekontrolovatelných událostí. Je silně kontrapunktický. Všechny zájmy, velké i malé, mizí jako vedlejší témata a splynou současně v novou skladbu, v novou formu mocné, nepřemožitelné lidské masy.

Devítiminutová *La Bagarre*, *Allegro* pro velký orchestr, je první orchestrální dílo, které Martinů otevřelo bránu světové proslulosti, dílo, které musil napsat, aby mohl vzniknout *Špalíček*, *Kytice*, *Otvírání studánek*, *České tance*, *Česká rapsódie*, aby mohly vzniknout jeho proslulé symfonie. První ji uvedl ruský dirigent Sergej Alexandrovič Kusevickij; dostala se mu do rukou trochu romanticky. Na procházce Paříží se k němu přiblížil „velmi mladý muž“, jehož věk odhadl tak na 22 let, se žádostí, aby si prohlédl jeho partituru. Vzal ji do rukou trochu skepticky, ale jako se zmýlil v odhadu věku (Martinů bylo tehdy již 36 let), tak se zmýlil i v nedůvěře. Později napsal (17. listopadu 1927 do Boston Transcriptu), že již první strana u něho vyvolala pocit mistrovství. Prohlížel ji dále, jeho zájem rostl a četbu dokončil v nadšení. Vzal ji s sebou do Ameriky a pod jeho taktovkou ji 18. listopadu téhož roku uvedl Bostonský symfonický orchestr. Podle programu byl na pořadu pátečního odpoledne Mozart (*Symphony in E-flat major*), Bloch (*Three Jewish Poems*), Strauss (*Don Juan*) a Martinů *La Bagarre* (*The Tumult*), *Allegro for Orchestra* (*First Performance*).

Start byl velice obtížný. Letadlo bylo přetížené (vzdor tomu, že ve prospěch paliva obětovali rádio, a dokonce i padák); při vzletové hmotnosti 2381 kg dosáhlo plošné zatížení $80,2 \text{ kg/m}^2$, které bylo tehdy značně vysoké. Ale motor Wright Whirlwind J-5 o výkonu 162kW (220 k) pracoval naprosto spolehlivě. Lindbergh odlepil stroj od země 20. května ve 12 h 52 min. podél pobřeží. Až nad jižní část Nového Skotska měl báječné počasí a letěl na naše dnešní představy neuvěřitelně nízko. V knize *We*, za kterou dostal Pulitzerovu cenu a která se stala bestsellerem, píše, že letěl mnohdy pouhé 3 m nad stromy a nad vodou. V noci se dostal oproti předpovědi meteorologů do bouře a musil vystoupit až do 300 m. Dokonce i v této výšce prý viděl jen zřídka hvězdy. (Měsíc se objevil na obzoru až po dvou hodinách po setmění.) s Jitrem se počasí vyjasnilo, a tak se spustil opět dolů. Když spatřil první rybářský člun, snížil obrátky motoru a zblízka vykřikl: *Kterým směrem je Irsko?* Na člunu nepochopili, a tak mu nezbylo než letět dál. Přeletěl Cherbourg a po přistání v Paříži mu zbývalo v nádržích ještě 300 litrů paliva.

Christian Science Monitor i Boston Herald shodně napsaly, že uvedení *La Bagarre* bylo po dlouhé době největším úspěchem, který si v Symphony Hallu dobylo soudobé dílo, a že zřídka byla neobvyklá skladba a od neznámého skladatele uvítána tak nadšeně. Ale čas postupoval, letopočty se měnily a Evropou a později i světem procházela vlna fašismu. Na samém jejím počátku navštívil Charles Lindbergh vlast Bohuslava Martinů. Bylo to v září roku 1938, kdy přistál se svým letadlem u Olomouce. S čestným doprovodem našich stíhačů přiletěl do Prahy, kde byl slavnostně uvítán a pozván k návštěvě leteckých útvarů. Zdržel se celý týden. Předtím byl deset dnů v Sovětském svazu. Od nás odletěl do Mnichova.

Zakrátko vypukla válka a Martinů prchá před nacisty nejprve do jižní Francie a 27. března 1941 přistál ve vlasti Charlese Lindbergha. Později o tom napsal: *Když jsem přišel do New Yorku,*

pamatovali se ještě na La Bagarre a přijali mne tak, jako bych tam žil již dlouhou dobu. Ačkoliv jsem neuměl mluvit anglicky, svěřil mi Kusevickij kompoziční třídu na festivalu v Tanglewoodu. V roce 1947 jsem byl povolán na Princetonskou univerzitu jako učitel kompozice.

Opuštěný notový stojánek v Pamětní síni Bohuslava Martinů

Dva lidé, kteří se zapsali do dějin, se opět rozcházejí. Sešli se náhodou, nikdy se nesetkali. Na rukopisné partituře nadepsané autorovou rukou ozdobným klínovým písmem B. MARTINŮ, LA BAGARRE, ALLEGRO POUR UN GRAND ORCHESTRE, PARIS 1926, je nahoře tužkou připsáno „*En souvenir de Lindbergh à Le Bourget*“. V poličském muzeu si můžete přečíst dopis odeslaný 28. listopadu 1927 do Paříže: *My dear Mr. Martinů! I thank you verry much for your letter telling me of the musical composition which you were kind enough to dedicate to me. I thank you for your good wishes. Sincerely yours Charles A. Lindbergh.*

Bohuslav Martinů čerpal stále více svoji inspiraci z moravských lidových písní. Svoji sounáležitost s osudem vlasti projevuje s neobyčejnou vřelostí Polní mší a orchestrální skladbou Památník Lidicím. I v symfoniích, které skládá na americké půdě, se jeho skladatelské postupy stále více a více přimykají k české i moravské lidové zpěvnosti.

Charles Lindbergh obdivoval v té době Hitlera a jeho luftwaffe, stal se přítelem Hermanna Göringa a přijal z jeho rukou čestnou medaili. Ve své vlastní zemi byl označován za nacistu a jeden z poslanců ho veřejně nazval šéfem páté kolony. Tři dny po útoku na Pearl Harbour se přihlásil k plnění svých občanských povinností. Byl odmítnut přímo prezidentem Rooseveltem. Musíme ponechat stranou i jeho osobní tragédii, pro kterou v některých státech USA uzákonili za únos dítěte trest smrti (Lindbergův syn, dvacet měsíců starý Charles, byl unesen z dětské postýlky v newjerseyském velkostatku a po složení výkupného ve výši 50 000 dolarů bylo po dvou měsících nalezenou jeho tělíčko v mělkém hrobě nedaleko domova), a připomenout, že medaili od Göringa nikdy nevrátil a nikdy také neodvolal svůj protiintervenční postoj. Frankling Delano Roosevelt ho zbavil hodnosti plukovníka, Dwight David Eisenhower ho jmenoval brigádním generálem. Jeho životopisci píší, že brzy zača nenávidět svoji obchodní slávu a z osamělého orla)jak mu krátce po přeletu Atlantiku přezdívali) se stal vyděšený a veřejnosti se stranicí osamělý vlk.

Ještě jedno je spojuje. Oba zemřeli na rakovinu. Bohuslav Martinů dlouho trpěl a dlouho doufal, až do chvíle, kdy mu lékař řekl do očí, jak se věci mají. Martinů se odmlčel a potom řekl prostě: *Merci!* Zemřel 28. srpna 1959 ve věku šedesáti devíti let ve Švýcarsku. Je pochován v Liestalu u Basileje.

Také Charlesu Lindberghovi řekl lékař, že mu zbývá jen několik dnů života. Odletěl na své nejoblíbenější místo, na havajský ostrov Maui. Zemřel 26. srpna 1974 ve věku sedmdesáti dvou let. Na vlastní přání byl pochován do osmi hodin po své smrti,

oblečen v khaki košili a tmavé bavlněné kalhoty, v rakvi z eukalyptového dřeva. Hrst truchlících, rovněž v pracovních oděvech, přihlížela krátkému ceremonálu a hned po něm byla jáma s rakví zaplněna buldozerem.

Washington, hlavní město USA, leží při řece Potomacu. Kromě jiných významných budov je v něm také muzeum zvané Smithsonský institut. Uvnitř je uložen Lindberghův letoun vedle stroje bratří Wrightů jako jeden z jeho nejvzácnějších exponátů.

Polička, kterou nyní procházíme, je město půvabné. Ze všech stran je vidět rodné místo Bohuslava Martinů. Vede k němu nyní trochu jiný počet schodů než dříve, ale nebudu vám říkat kolik. Stejně se nikdy nedopočítáte a pokaždé vám vyjde něco jiného. Ale je jich dost. Dost k tomu, abyste se zadýchali a cítili všechny svaly na nohou, ale ne zase tolik, abyste si nechali tento zážitek ujít.

Světnička ve věži je uchována tak, jak ji její poslední obyvatel popustil. Bohuslavovi Martinů byla domovem dvanáct let. Prožil tu dětství a rozhled na městečko rozhozené na dně ulic i na daleké obzory pohoří formoval jeho vztah k rodné Vysočině, vztah k vlasti. Žádná vzdálenost jej nikdy nedokázala přerušit. Ten pohled byl zdrojem jeho prvních inspirací a stejně tak i jeho inspirací posledních.

Ve veřejných, oddělujících světničku o předsíně, je železná mříž. Je na ní vykován autograf Bohuslava Martinů, úryvek z partitury barytonového sóla v *Otvírání studánek* – „Jsem doma“.

Ano. Bohuslav Martinů je doma. A nejvíce v té chvíli, kdy si prohlédneme prosté vybavení, mezi kterým žil, kdy v zuřícím větru, bouři, sněhových vločkách a dešti dopadajícím na římsy, či ve vánku tak tak pohybujícím lístkem růže, již pokládáme ke dveřím, slyšíme tóny jeho melodií.

Bostonský symfonický orchestr (Boston Symphony Orchestra) – založen v r. 1855; od r. 1948 byl dirigentem Charles Munch

Empora – patro v západní části chrámu, tedy proti hlavnímu oltáři, též ochoz nad postranními loďmi chrámu, otevřený arkádou do hlavní lodi

Hellich Josef Vojtěch (1807-80) – malíř historických výjevů, podobizen a náboženských scén. Roku 1841 se stal prvním kustodem sbírek Muzea Království českého, zakladatel Jednoty výtvarných umělců (1849)

Inspirace – zde náhlý popud k vytvoření umělecké představy nebo uměleckého díla

Kontrapunkt – v hudbě způsob skladebné práce, záležející v současném vedení dvou nebo několika hlasů, které jsou melodicky, samostatně a rytmicky na sobě nezávislé, s větším nebo menším střetem k souzvukům, jež z tohoto vedení vyplývají

Kusevickij Sergej Alexandrovič (1874-1951) – ruský dirigent a virtuos na kontrabas; v l. 1924-49 dirigent Bostonského symfonického orchestru

Levý Václav (1820-70) – významný sochař, působící v Mnichově a v Římě, tvůrce mnoha romanticky citěných lidských i zvířecích postav, které jako řezbářský učeň vytesal v tzv. Klácelce a Blaníku u Liběchova (na Mělnicku) ve skále a balvanech

Stravinskij Igor Fjodorovič (1882-1978) – ruský skladatel, který žil od r. 1910 v zahraničí, jeden z nejvýznačnějších reprezentantů hudby 20. století

Vavřinec z Březové (†po r. 1437) – písař Nového Města pražského, spisovatel, autor kroniky husitského revolučního hnutí

Překlad dopisu Ch. A. Lindbergha: *Vážený pane Martinu! Děkuji vám za váš dopis, kterým mi sdělujete, že jste mi laskavě věnoval svoji hudební kompozici. Děkuji vám za přání všeho dobrého. Váš oddaný Charles A. Lindbergh.*

Další zajímavosti v místě a nejbližším okolí:

Polička – hradby z 13.-15. stol., baroková radnice (1739-40), mariánský sloup (1727-31); *Litomyšl* – městská památková rezervace, renesanční zámek, gotické, renesanční a barokové měšťanské domy, rodiště Bedřicha Smetany.

*A fádně žiji, leccos píši,
v pochybných krčmách sedávám,
kde starý chlapík na citeru
truchlivé verše hrává nám...*

Jaroslav Hašek

PÍME PIVO S BOBKEM

O Jaroslavu Haškovi toho bylo už napsáno mnoho a psát o něm znovu je jednak velice nesnadné, jednak i trochu zbytečné.

Bylo módou v něm vidět notorického alkoholika, bigamistu, naprosto nezodpovědného člověka, který strhává lidi, kteří ho mají rádi, do záhuby, které horlivě slibuje a nikdy neplní, který téměř nezná svého vlastního synka. Je to pravda.

Domek (nyní památník) Jaroslava Haška,
ve kterém do poslední chvíle diktoval svého Švejka

Byl také politickým komisařem Rudé armády, revolucionářem, stojícím v prvních řadách Čechoslováků, kteří pochopili její převraty význam, který se společně s levými sociálními demokraty zúčastnil bojů na frontě Brjansk–Konotopja, sepisoval politické výzvy a agitoval české vojáky do řad československých oddílů Rudé armády. Je to pravda.

Také bývalo zvykem líčit Haška jako autora Švejka. I to je pravda. Hašek Švejka skutečně napsal. Toho si povšiml i náš Příruční slovník naučný a charakterizuje jej jako *román, kterým se autor nemilosrdně vysmál militarismu, různým společenským a politickým institucím měšťáckého státu, jeho soudnímu a policejnímu systému i církvi. Proti této mašinérii staví v postavě vojáka Švejka společenskou zkušenost těch lidských vrstev, které ještě otevřeně nebojují za svá práva, ale sabotováním nařízení režimu jej postupně podlamují a oslavují.*

Panovalo rovněž mínění, že *osobnost Jaroslava Haška je zneužívána v duchu různých maloměšťáckých pomluv, jako že byl pijákem vedoucím nepořádný život, že jako literární bohém žil z vypůjčených peněz, že byl lenivý, že se rozešel se svou rodinou apod., a tyto pomluvy pak stačily, aby jeho literární dílo bylo tak dlouho zlehčováno. Byla to těžká křivda na pověsti Jaroslava Haška; my, pamětníci Haškova života, víme, že Jaroslav Hašek byl ve skutečnosti nesmírně hodný člověk, člověk milé, krotké povahy, člověk neobyčejně jemný, přímo něžný.*

Také bývá líčen jako geniální idiot. Jako dítě, kterému zůstala naprostá nezodpovědnost k okolí, které marně slibuje „já už to víc neudělám“, dítě, které žije plně přítomným okamžikem a ani minulost, ani budoucnost pro něj neexistují. Jako geniální idiot uměl psát a ve všem ostatním byl naprosto bezcenný. Nevím. Snad ano, snad ne.

Všimněme si Jaroslava Haška v okamžiku, kdy ho na pražské ulici potkal malíř Jaroslav Panuška, údajně při tom, jak si šel se džbánkem pro pivo. Pozval ho do Lipnice nad Sázavou, kteoru důkladně znal, miloval a kde také nejčastěji maloval. Hašek tak jak byl, aniž ženě (tehdy to již bylo o 15 let mladší Alexandra

Gavrilovna Lvova z tatarského Peťakova, se kterou se Hašek seznámil v době, kdy politické oddělení páté sibiřské armády převzalo Jackevičovu tiskárnu v Ufě; Hašek se stal tehdy jako politický komisař jejím ředitelem a ona tam pracovala jako litografická tiskařka) cokoliv oznámil, s ním prostě odjel. To se stalo 25. srpna 1921.

Šli pěšky ze Světlé nad Sázavou. Krajinou líbezně českou, Posázavím s jeho hlubokými, vonícími lesy, s táhlými výhledy k modravému obzoru, na jehož konci lesy přejímají barvu oblohy, s řekou, klikatící se mezi břehy příkře se zvedajícími k nebesům a zase se rozlévající do luk a polí, pestrých kvítím a obilím. Krajinou, kterou teď jdeme my. Jistě si jí povšiml Jaroslav Panuška (jak by ne, vždyť byl žákem Julia Mařáka), ale mám dost pochybností, spatřil-li ji vůbec Jaroslav Hašek. Do Lipnice nad Sázavou došli už za tmy, neboť se cestou zastavili ve všech hospodách, přičemž Hašek Panuškovu připomínal: „*Člověk miní, ale hospoda mění.*“

Haškův pozdější pisář Kliment Štěpánek ve svých pamětech podotýká, že lipničtí občané, ti kteří slyšeli o jeho příjezdu „z druhé ruky“, čekali Karla Hašlera a těšili se, že jim něco zazpívá a že „bude veselo“. Hašler sice nepřišel, ale od té doby, co přišel Hašek, bylo veselo až až.

V Lipnici samozřejmě zašli nejprve do hospody. Jmenovala se U české koruny a říkávalo se tam také podle majitele U Lexy nebo U Invalidů. Jaroslav Panuška tam byl „štamgast“ a měl vždy připraven pokoj. Haška vzal prozatím k sobě. V prvních dnech se Hašek jenom „rozkoukával“ a chodil s Panuškou malovat. Tedy – maloval Panuška a Hašek ho neúnavně bavil. Prý nejraději pobývali na hradě, neboť oba měli zálibu v bizarnostech a romantické minulosti. Ovšem tento Haškův zájem měl daleko od zájmu o bizarnosti a romantickou minulost Karla Hynka Máchy. Jeho neinspirovalo potřhané cimbuří, větrná noc, měsíční úplněk, let nočních ptáků a o historii hradu Lipnice se začal zajímat až později.

Krajina sama, jež měla tak velký vliv na Panušku, který si ji zamiloval, měla – alespoň v tvorbě – na Jaroslava Haška vliv

celkem velice zanedbatelný. V jeho textech není popis krajiny nikde rovnocenným partnerem. Vezmeme-li kupříkladu Švejkovu budějovickou anabázi, ve které prošel Milevskem, Květovem, Vráží, Malčínem, Čížovou, Sedlcí, Horažďovicemi, Radomyší, Putímí, Štěktem, Strakonice, Volyní, Dubem, Vodňany a Protivínem (uvádím názvy podle Švejka), je o krajině, kterou procházel, jen tato povšechná zmínka: *Šel sněhy silnice, v mraze, zahalen v svůj vojenský plášť, jako poslední z Napoleonovy gardy, vracející se z výpravy na Moskvu, s tím toliko rozdílem, že si zpíval vesele:*

*Já jsem si vyšel na špacír
do háje zelenýho.*

A v zasněžených lesích v nočním tichu hučelo to ozvěnou, až se po vesnicích rozštěkali psi. A přitom procházel jednou z našich nejkrásnějších krajín.

Ale na druhé straně, abychom k němu byli spravedliví, vzpomíná Josef Lada, že měl velmi rád přírodu a že se jí často s potěšením toulal. *Myslím, že tak činil vsutku z vnitřní potřeby osvěžit duši pohledem na pole se zrajícím obilím, na venkovské chalupy, na svěží lesní zeleň.* Dále vzpomíná, jak chodili polními a lesními cestami pomalu, aby přírody hodně užili. Hašek si prý všiml každé maličkosti v polích i ve vesnici, neušlo mu žádné malebné seskupení chalup nebo stromů a uměl vtipně charakterizovat i lidi, které potkávali. Zde byl původ podrobností, jichž on, městský člověk, uměl s úspěchem i dlouhé *túry pěší v žáru letního slunce*. Snad se mu na těchto toulkách vtiskla česká krajina tak hluboko do očí, že si nakonec přál mít někde svůj koutek, svůj domek, tento nevinný majetnický pud člověka, který vlastně nikdy nic neměl. I když to byla samozřejmě výlučně jeho vina.

Těžko říci, co jeho neklidného ducha, který ho štvál v Lipnici nad Sázavou a že ho Praha i celý svět přestaly zajímat. Změnil se za svého pobytu v Rusku? Docházely mu síly k cestování? Toužil po kousku „svého“ domova? Tušil smrt? To jsou samozřejmě

otázky, které by byl nedovedl pravděpodobně zodpovědět ani on sám. Zůstaňme tedy na tomto místě našeho vyprávění u pouhého strohého faktu, že Panuška odjel do Prahy a Hašek zůstal v Lipnici trvale.

Za krátký čas za ním přijela i žena Alexandra Lvova. Tato věta ovšem tak přesně nevystihuje skutečnost. Hašek ji zanechal v Praze – jak líčí Radko Pytlík – zcela bez prostředků a první tři týdny v Lipnici prý považoval za nejkrásnější z celého svého pobytu. Po jedenadvaceti dnech, jaksi pod denním přívalem alkoholu, dostal lítostivou náladu, ještě v noci napsal lístek, aby přijela, a hodil jej do poštovní schránky. Když se vyspal, letěl na poštu, aby mu lístek vrátili, ale už bylo (samozřejmě) pozdě.

Stal se součástí Lipnice. Objevoval se na jejích ulicích, již trochu otlý, velice nedbale oblečený, procházející nejčastěji mezi Invalidovým hostincem (Panuška se za něho před odjezdem zaručil až do výše 500 korun, vyprávěl mi pan Invalid) a krámkem vinopalníka Bondyho a limit zálohy velice rychle „přetáhl“.

Je všeobecně známo, že Hašek žil celkem v bídě V Lipnici nad Sázavou chodil oblečen v ošumělém kajzrroku s lesklým límcem a roztrženým loktem, na hlavě měl beranici, staré tmavé kalhoty a ruské válenky. To bylo vše a v tom také chodil do hospody, po městečku i na koncert. Teprve později si koupil modré šaty, šedivý klobouk a polobotky. V létě 1922 si k tomu pořídil ještě jakousi rubášku z modrého plátna, kterou nosil na nahém těle přes kalhoty navrch a přepásával ji šňůrou a třapci, a čepici se štítkem. Když se jednou stalo, že při jakési příležitosti si prokopl v místnosti, kam chodil i císař pán atd., obě půlky kalhot v místech, kde jsme je mívali nejčastěji prošoupány, musela s nimi běžet Alexandra Lvova ke krejčímu, aby „Jaroslavčík“ měl v čem chodit. Ty potom, se dvěma ohromnými záplatami, nosil až do smrti. Když zemřel, zůstal po něm jediný pár bot. Druhý se ztratil. Pan Invalid vytáhl zpod postele papírovou krabici, přebíral se v pohledech, dopisech a písennostech a vyprávěl.

„Hašek si jednou opatřil ruku, to bylo nějak na podzim ten rok, co přijel, a nemohl psát. On totiž psal všechno ručně. Ptal

se mne, nevím-li o někom, komu by mohl diktovat. Řekl jsem mu, že mladý Štěpánek nemá místo a že by se k tomu jistě hodil. Souhlasil a tak jsem pro něj poslal. Zůstal u Haška, i když ten už měl ruku zdravou a mohl psát sám.“

A „mladý“ Kliment Štěpánek líčí, jak přišel k „panu spisovateli“ do pokoje s kachlovým sporákem, umyvadlem, stolem, dvěma židlemi, dvěma postelemi a stolkem. Byl rozdělen květovanou španělskou stěnou na dvě polovice. První – ode dveří – byla kuchyní, druhá pracovní a ložnicí. Na stole leželo několik knih, sklenička a šálek od čaje. Na zdi visela zvětšená fotografie herce Karla Nolla v úloze Švejka. V rohu fotografie bylo napsáno: *Švejku Haškovi – Švejk Noll.*

Řekli jsme si již, že Hašek žil v bídě. Můžeme k tomu ještě dodat, že nikdy v životě neměl u sebe hotové peníze. Přitom stejným faktem, i když méně známým je, že vydělával v tehdejší době pěkné peníze. Časopisy ho prosily o příspěvky a Švejk po nedobrému začátku měl brzy velký úspěch a první díl vyšel ještě za jeho života, ve čtyřech vydáních, v celkovém počtu 27 000 výtisků, druhý díl ve třech vydáních ve 22 000, třetí rovněž ve 22 000 a čtvrtý díl v 25 000 výtiscích. Přitom psal do Prahy dopis Frantovi Sauerovi: *Proboha tě prosím, pro všechny svaté, při památce císaře Františka Josefa pošli peníze, poněvadž, jsme zde dva, já a Šurinka. Už nemám ani halěr, a chci-li poslat psaní, musím si vypůjčit...* Sauer peníze poslal a přijel si pro pokračování Švejka. (Ten se totiž tisknul stránku po stránce, jak ho stačil Hašek psát. A samozřejmě, jak měl k tomu náladu a jak ho k tomu donutila nouze.) Místo toho, aby odevzdal další rukopis nebo se alespoň na snažné prosby Sauerova snažil něco napsat, prováděl ho nepřetržitě po všech hospodách dosažitelných na jeho vratkých nohou, a tak se Sauer vrátil bez jediné řádky rukopisu. Ne tedy, že by peníze nevydělal, ale prostě pro něho byly příliš kulaté. Svědčí o tom, i zážitek manželky místního strážníka. Když byla na nákupu u obchodníka, který vyráběl likéry (umíněný Bondy), viděla, jak u sousedního pultu si přihýbá jakýsi tulák s Haškem, kterého ještě